

УДК 336.13:316.334.55

## **ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

***О.Б. Бурова, здобувач***

*Досліджено сучасний стан соціально-економічного розвитку сільських територій. Порівняно обсяги державного фінансування аграрного сектору в Україні та країнах ЄС. Запропоновано заходи для забезпечення розвитку сільських територій та підвищення рівня життя населення.*

***Сільська територія, фінансування, рівень життя сільського населення.***

**Постановка проблеми.** Після світової фінансової кризи 2008–2010 рр. Україна зазнала відчутних наслідків. Це негативно позначилось на всіх сферах економіки країни, але найбільше – на сільському господарстві. Занепад села досяг критичної межі, соціально-економічний розвиток сільських територій відбувається дуже повільно, внаслідок чого знижується

рівень життя сільського населення, зменшуються обсяги сільськогосподарського виробництва, що загрожує репутації нашої країни на міжнародному рівні. Незважаючи на низку вже вирішених проблем соціо-еколого-економічного характеру, існує нагальна потреба в якісних змінах усіх сфер розвитку села, які супроводжуються відродженням сільськогосподарського виробництва, розвитком несільськогосподарських видів діяльності, підвищенням рівня життя сільського населення хоча б до рівня країн Європи.

**Аналіз основних досліджень і публікацій** показав, що вивченню проблем розвитку сільських територій присвячено багато наукових публікацій вітчизняних вчених: О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, В.С. Дієсперова, О.Ю. Єрмакова, О.М. Онищенко, М.К. Орлатого, О.І. Павлова, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, В.К. Терещенка, В.М. Трегобчука, В.В. Юрчишина, К.І. Якуби та ін. Проте вони не охоплюють комплекс проблем розвитку сільських територій і потребують поглибленого опрацювання.

**Метою дослідження** є аналіз сучасного стану розвитку сільських територій України та їх державного фінансування на прикладі країн ЄС.

**Виклад основного матеріалу.** Проблеми розвитку сільських територій за останні роки перетворилися в одне з найбільш дискусійних регіональних питань. Розв'язання їх слід починати з оцінки економічної та соціально-культурної ситуації, враховуючи виробничі, демографічні, екологічні та інші особливості. Саме тому забезпечення гармонійності розвитку сільських територій повинно ґрунтуватися на засадах єдності й цілісності, взаємозв'язку централізації і децентралізації проведення державної політики, з обов'язковим урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних, демографічних особливостей, етнічних та культурних цінностей кожного територіального утворення.

Серед вітчизняних науковців найбільш поширеним є трактування, за яким сільська територія є економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [4, с. 18].

Особливість сільських територій полягає в тому, що вони є джерелом сільськогосподарського виробництва, раціонального використання ресурсного потенціалу та його збереження, охорони навколишнього природного середовища. Тому соціально-економічний розвиток сільських територій повинен сприяти розширеному відтворенню сільського населення, забезпеченню його зайнятості та належному рівню якості життя кожного селянина.

Слід зазначити, що розвиток сільських територій тісно пов'язаний з особливостями сільського господарства, яке є базовою галуззю для сільської місцевості. Нині цей розвиток формується під впливом процесів земельної та аграрної реформи, становлення ринкових відносин, хронічної нестачі бюджетних ресурсів, недостатньої доходності сільськогосподарсь-

кого виробництва та низького рівня доходів сільського населення, наслідків кризових явищ 90-х років минулого століття, традиційних особливостей ведення господарства і проживання в сільській місцевості та ін. Відповідно розвиток сільських територій характеризується загостренням низки проблем, що потребують якнайшвидшого розв'язання [5, с. 100].

Із низки таких проблем, насамперед, варто виділити погіршення кількісних і якісних параметрів демографічних процесів внаслідок складних соціальних та екологічних умов проживання на селі, низького рівня доходів сільського населення. Низька народжуваність та високий рівень смертності досягли критичної межі. У 2011 р. кількість померлих перевищувала кількість народжених на 96,5 тис. осіб.

Частка молоді віком до 35 років у загальній кількості мешканців села має чітку тенденцію до зниження. За 2000–2011 рр. вона скоротилася на 1,3 відсоткового пункту. Середня тривалість життя селян залишається стабільно низькою. У 2011 р. вона була у чоловіків – 66, жінок – 75,9 років.

Через подальше ускладнення демографічної кризи, яка спричиняє зменшення людності сіл, близько третини з них перебуває за межею самовідтворення. Лише за 2000-2011 рр. сільська поселенська мережа втратила 325 населених пунктів. Скорочується трудовий потенціал сільського населення, знижується зайнятість, зростають безробіття та міграційні процеси. Відбувається руйнація сільської поселенської мережі, погіршується структурне її співвідношення, втрачається функціональна приналежність малих населених пунктів.

Зменшення трудового потенціалу пояснюється скороченням його природної основи – чисельності сільського населення працездатного віку та зниженням життєвого потенціалу. Протягом останнього десятиріччя кількість мешканців села зменшилася на 2,0 млн осіб, або на 12,1 %.

У зв'язку зі скороченням робочої сили в новостворених підприємствах, зменшенням чисельності штатних працівників, а також скороченням робочих місць у соціальній сфері зайнятість у всіх сферах економічної діяльності на селі за 2000 – 2011 рр. зменшилася від 4,4 до 3,4 млн осіб, або на 13,0%. Наслідком став подальший міграційний вплив сільської молоді у міста та далеке зарубіжжя. Рівень безробіття економічно активного населення у 2011 р. становив 7,9% загальної його чисельності, у віці 15–49 років – 13,7%.

Оплата праці в аграрній сфері продовжує бути найнижчою серед галузей економіки, що загострює проблеми бідності, знижує життєвий рівень селян. У структурі грошових доходів сільських домогосподарств вона становить близько 42 %, тоді як 56 % сімейного бюджету в домогосподарствах селян витрачається на продовольчі товари. Фактичний рівень душевого споживання харчових продуктів порівняно з науково обґрунтованими нормами дорівнює у середньому 63%.

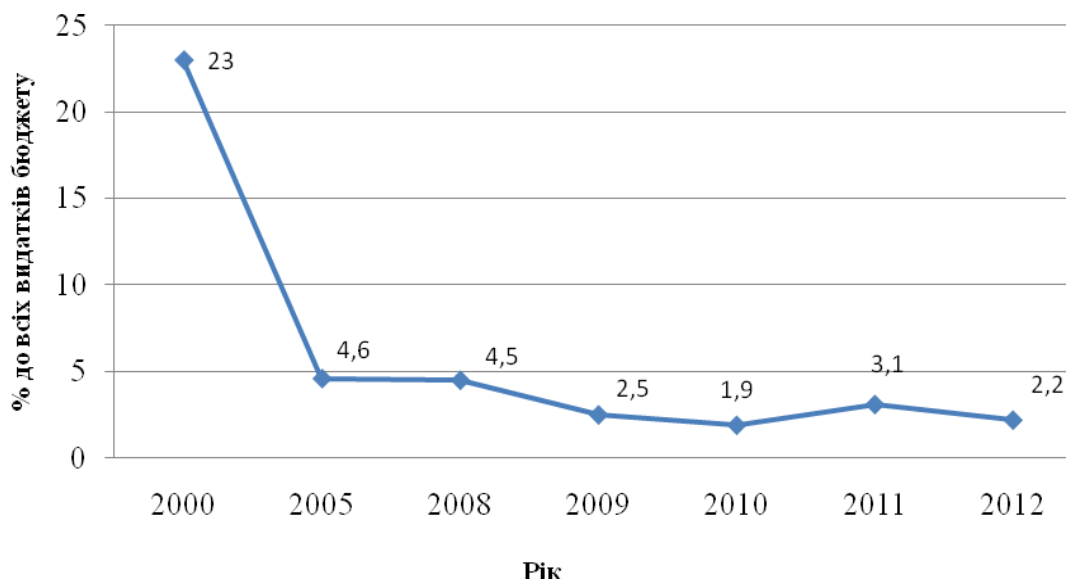
Призупинився розвиток соціальної інфраструктури села, скорочується перелік соціальних послуг для сільського населення. Доступ до послуг соціального спрямування з року в рік знижується, погіршується їх асортимент та якість.

У 47,5% сіл відсутній обов'язковий для кожного села фельдшерський (фельдшерсько-акушерський) пункт. Лише 31,4% сіл забезпечені дитячими установами, школами – 46,6%, закладами клубного типу – 57,9%. Майже повністю відсутнє на селі побутове обслуговування.

У переважній частині сільської поселенської мережі не працюють житлово-комунальні підприємства, рівень інженерного забезпечення та благоустрою незадовільний. Як наслідок, повністю втрачена привабливість проживання на сільських територіях, особливо молоді [5].

Занепад сільських територій, зuboжіння селян зумовлені причинами довготривалого характеру, основними з яких є: нерозвиненість, переважно монофункціональний характер сільської економіки, обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів, слабка матеріально-фінансова база органів місцевого самоврядування; низька дохідність і збитковість виробництва окремих основних видів сільськогосподарської продукції; відсутність державної підтримки дрібних сільськогосподарських товаровиробників; неврахування сільської специфіки і потреб у різних напрямках державної політики – регіональній, регуляторній, соціальній, бюджетній тощо [3].

Вагомим кроком до виправлення ситуації є виконання Загальнодержавної цільової комплексної програми розвитку села на період до 2015 року [2], мета якої – комплексне вирішення проблем села та його територій для створення конкурентоспроможного аграрного сектору України і підвищення рівня життя селян до європейських стандартів. Проте задекларовані Програмою напрями забезпечення розвитку сільських територій не можуть бути реалізовані через дефіцит вітчизняного бюджету. Наприклад, бюджетне фінансування Мінагрополітики України з підтримки сільського розвитку у 2012 р. становило лише 8631341,4 тис. грн, що на 22% менше, ніж у 2011 р. (рисунок).



**Рис. Обсяги фінансування аграрного сектору з Державного бюджету України**

Джерело: розраховано автором на основі [1] за 2000 – 2012 рр.

Слід також підкреслити, що Програма передбачає фінансування, насамперед, аграрного виробництва, а на соціальний розвиток сільських територій виділяється лише 30% від всієї державної підтримки. Тому, на нашу думку, Україні необхідно запозичити досвід Європейського Союзу, політика якого є дієвою щодо забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій, на що виділяють надзвичайно великі суми (таблиця).

### 1. Державне фінансування сільських територій країн ЄС у 2011 р.

№ з/п	Назва країни	Всього		з них на регіони	
		млн євро	%	млн євро	частка у загальному, %
1.	Польща	13398,93	13,93	6997,98	52,23
2.	Італія	8985,78	9,34	3341,09	37,18
3.	Німеччина	8951,9	9,31	3174,04	24,57
4.	Румунія	8124,20	8,45	1995,99	35,46
5.	Іспанія	8053,08	8,37	3178,13	39,46
6.	Франція	7584,50	7,88	568,26	7,49
7.	Великобританія	4612,12	4,79	188,34	4,08
8.	Португалія	4166,83	4,33	2180,74	52,34
9.	Австрія	4025,58	4,18	31,94	0,01
10.	Угорщина	3860,09	4,01	2496,09	64,66
11.	Греція	3906,23	4,06	1905,70	48,79
12.	Чехія	2857,51	2,97	1635,42	57,23
13.	Болгарія	2642,25	2,75	692,19	26,20
14.	Ірландія	2494,54	2,59	0	0
15.	Фінляндія	2155,02	2,24	0	0
16.	Словакія	1996,91	2,08	1106,01	55,39
17.	Швеція	1926,06	2,00	0	0
18.	Литва	1765,79	1,84	679,19	38,46
19.	Латвія	1054,37	1,10	327,68	31,08
20.	Словенія	915,99	0,95	287,82	31,42
21.	Естонія	723,74	0,75	387,22	53,50
22.	Нідерланди	593,20	0,62	0	0
23.	Данія	577,92	0,60	0	0
24.	Бельгія	487,48	0,51	40,74	8,36
25.	Кіпр	164,56	0,17	0	0
26.	Люксембург	94,96	0,10	0	0
27.	Мальта	77,65	0,08	18,08	23,28
Всього		96197,17	100,00	31232,64	32,47

Джерело: розраховано автором за джерелом [6].

Аналіз табличних даних свідчить про те, що розвиток сільських територій у Європі є пріоритетним. Загальна сума фінансування становить 96,2 млрд євро для 27 країн ЄС. Найбільші обсяги фінансування сільських територій припадають на Польщу, Італію, Німеччину – 13,93; 9,34 та 9,31 % відповідно. До того ж уряд Німеччини у 2011 р. профінансував такі Програми як “Проблемний регіон” (1,2 млн грн на 1 село), “Молодь до села” (500 тис. грн на 1 особу) та “Фермер-початківець” (4,0 млн грн на 1 особу) [7, с. 4].

У цьому контексті, на наш погляд, слід активізувати розвиток сільських територій за трьома аспектами. Перший аспект – сільські регіони мають розглядатися як певні саморегульовані системи, здатні самостійно розв'язувати соціальні та економічні проблеми на основі розвитку аграрного виробництва. Другий аспект полягає в необхідності спрямування навіть обмежених бюджетних ресурсів на розв'язання конкретних за пріоритетами проблем сільської місцевості. Третій аспект передбачає, що ефективне використання ресурсного потенціалу сільських територій має відбуватися на основі стійкого розвитку сільського господарства шляхом диверсифікації сільської економіки й підвищення рівня її конкурентоздатності.

З цією метою пропонуємо до основних напрямів політики розвитку сільських територій в Україні віднести:

- підвищення продуктивності й конкурентоспроможності аграрного сектору через створення сприятливого інвестиційного середовища та якісне оновлення людського капіталу;
- прийняття заходів для підвищення рівня та якості життя на селі, зокрема доходів сільського населення;
- розв'язання проблем сільськогосподарського дорадництва та сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;
- диверсифікацію виробництва як один із шляхів формування альтернативних джерел зайнятості сільського населення;
- впровадження механізмів захисту навколишнього природного середовища та збереження природних ландшафтів;
- розроблення та виконання регіональних програм соціально-економічного розвитку сільських територій, які б враховували європейський досвід.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Комплексний розвиток сільських територій є основною складовою в розбудові аграрного сектору економіки країни. Політика їх розвитку має бути спрямована на захист сільського життєвого простору, навколишнього середовища, підвищення рівня життя населення, якості сільськогосподарської продукції та відновлення депресивних територій. Для вирішення поставлених завдань на базі нещодавно проведеної паспортизації сільських населених пунктів необхідно невідкладно зробити оцінку сучасного стану соціальної інфраструктури, визначити перспективи розвитку кожного села, опрацювати соціальні стандарти та нормативи щодо умов проживання сільського населення і на цій основі розробити регіональні програми соціально-економічного розвитку сільських територій, в яких передбачити кошти, необхідні для організації виконання запланованих заходів.

### Список літератури

1. Закон України Про Державний бюджет України на 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007

р. № 1158 [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?5082>.

3. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?9689>.

4. Славов В.П. Ресурсозбереження як чинник сталого розвитку / В.П. Славов, О.В. Коваленко // Агроекологічний журнал. – 2011. – № 4. – С. 17–23.

5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.

6. OECD-Prüfbericht zur Politik für ländliche Räume: Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmelv.de>.

7. Internet Economy Outlook 2012. Highlights / OECD, Washington, D. C., Paris, 2012. – С. 1 – 8.

*Исследовано современное состояние социально-экономического развития сельских территорий. Сравнены объемы государственного финансирования аграрного сектора в Украине и странах ЕС. Предложены меры для обеспечения развития сельских территорий и повышения уровня жизни населения.*

**Сельская территория, финансирование, уровень жизни сельского населения.**

*In the article investigational modern socio-economic development of rural territories status. Compared volumes of the state financing agrarian a sector in Ukraine and countries of ES. Exigent measures for providing of development of rural territories and increase of standard of living of population.*

**Rural territory, financing, standard of living of rural population.**